

[0083]

WURDSNEUPERIJEN

3. Limme.

Ien fan 'e alderkoartste artikeltsjes yn it Fr.Wb. fan W. Dykstra is grif dat oer *limme*¹⁾, dêr't inkeld en allinne fan sein wurdt, dat it 'kaarsepit' bitsjut. Der stiet gjin fynplak of forwizing nei de literatuer*) by en allikemin docht de gearstaller ús to witten, op hokker plak (of plakken) it wurd út de folksmûle opheind waard. It is sadwaende saek, dat wy hjir efkes fêstlizze, hwer't dit hjoed de dei sa seldsume substantyf krekt weikomt. Binammen nou't kêrsen hwat langer hwat mear yn ûnbrûk reitsje, kin men der wis fan wêze, dat dy namme fan it 'pichje' der útgiet, as dy tominsten jít net weiwurden is. It binijde my alteast, dat Buwalda, Meerburg en Poortinga it okkerjiers noch yn it wurdboek fan 'e Akademy opnommen hawwe²⁾.

It is aldergeloks net sa'n heikerwei, de ôflieding fan dit wurd út to finen. As men ienris foar it forstân hat, dat it mei it nederlânske *lemmet* "flaechspiid, lampkatoen" gearhinget, kin men maklikernôch it komôf neigean, om't de etymologyske wurdboeken jin dêr wiidweidich oer ynljochtsie. It docht bliken, dat it al yn iere tiden út it Latyn oernommen waard, it is ntl. út *linamentum* "ploksel, wuolsel, piid, pich, katoen" ûntstien³⁾. Dit set him rjochtstreeks fuort yn it mnl. *lënement*, dêr't gâns in bytsje njonkenfoarmen fan bikend binne. Hjirûnder folgje de wichtichsten dêrfan en tagelyk de farianten út forskate oare talen en tongslaggen:

- 1) mnl: *lenement*, *leenment*, *lement*; *lemmet*, *lemet*, *lemelt*, *leembent*, *leenbint*, *leembet*, *leenmijt*, *lemijt*, *lee(n)maat*, *lemaet* 4);
- 2) nnl. *lemmet*⁵⁾, de foarm, dy't ek by Kiliaen foarkomt mei de omskriuwing: *ellyphnium*, *funiculus stuppeus* aut *xylinus lampadis vel candelae: linamentum lucernarium*, *fungus lucernae* ⁶⁾);

1) W. Dykstra e.o., Friesch Woordenboek II (1903), s. 123.

2) H.S. Buwalda, G. Meerburg, Y. Poortinga, Frysk Wurdboek II (1952), s. 141.

3) J. Franck-N. van Wijk, Etym. Wb. der Ned. taal, 1912, s. 378.

4) E. Verwijs-J. Verdam, Middelnederlandsch Woordenboek IV (1899), kol. 368.

5) Woordenboek der Nederlandsche taal. dl. VIII (1916), kol. 1545.

6) C. Kiliaen, Etymologicvm dictionarivm, 1777: s. 346.

*) It wurd komt ienris by Gysb. Jap. as *limme* foar. sj. G.J.W. 310, r. 1.

3) mnd. *lemet*, *leiment*, *lenement*, *leymet* ⁷⁾;

4) mhd. *limit* ⁸⁾).

Ut de dialektwurdboeken kin men dy rige noch mei de neikommende foarmen oanfolje:

a) Antwerpensk: *lemmert* “wiek van eene keers of kleine lamp” ⁹⁾;

b) Maestrichtsk: *lemmet* “lampkatoen” ¹⁰⁾ ;

c) Geldersk-Oeriselsk: *lemmet* (mei klam op it lêste lid) “kous yn in oaljelampe” ¹¹⁾).

As men it hear ris oersjocht, dan falt it jin op, dat yn alle talen en geaspraken, dy’t it wurd hiem hiene, oan’e ein fan it subst in *-t* stiet, wylst de Fryske foarm op *-e* útgiet. Hawwe Walingom-en-dy har forsind, doe’t se *limme* in plakje yn har wurdboek joegen, òf is de dentael oan ‘e ein weiwurden, sa freget men by jinsels. Ik leau foar’t neist, dat de Fryske wjergera de slút-*t* falle litten hat, al kin ik op dit pas gjin foarbylden fan in krekt-en-gelikense ûntjowing bybringe. Dat de ôffal fan *-t* op himsels net sa frjemd is, biwiist de skiednis fan it tiidwurd. Sa is bygelyks Aldfrysk *hia habbet* ta *hja habbe* wurden, mar om’t by verbale foarmen de analogy har slim jilde lit, wol ik dochs de oergong *habbet* > *habbe* leaver net yn ‘t lyk stelle mei dy fan *lemmet* > *limme*.

Foar it taelûndersiik is it fierders fan tige belang, dat ús wurd al mear as trije ieuwen forlyn yn Fryslân húsriem wie. As Dr. Petrus Baardt yn syn “Friesche Boere-Practica” de foarbeakens fan reinwetter opneamt, skriuwt er dizze rigels del:

De Famnen wittet oon her Fjoer/

En oon het uyt-slaen fenne Toer/

En oon het *Lemmens* ijnne Lamp/

En oon het yrsen fenne Kramp/

En oon her Wiel/ en oon her Snaer/

De Famnen witte fen het waer ¹²⁾).

Hjir ha wy dus yn in goed datearre tekst - de foarste printinge is fan 1640 - de foarm *lemmens*, dêr’t jin al wer de útgong nij fan docht. Nou hat Verdam yn syn bisprek fan ‘e mnl. njonkenfoarmen al opmurken, dat by guon mei de ynfloed fan ‘e folksetymology rekkene wurde moat. Tige dúdlik sjogge wy dy by âldere Nederlânske foarmen lyk as *lemmer* ¹³⁾ en *lemming* ¹³⁾, dy’t der neffens my op wize, dat it folk war dien hat, it útlânske wurd by de bisteande skiften fan haednammen op *-er* en *-ing* oan to sluten. Soks moatte wy leau ‘k ek oannimme by *limme*, dat ûnder ynfloed fan it greate tal substantiven yn it Frysk op *-e* de *t* oan ‘e

7) K. Schiller-A. Lübben, Mittelniederdeutsches Wörterbuch II, (1876) s. 662.

8) M. Lexer, Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch, 1930, s. 127.

9) P.Jozef Cornelissen-J.B.Vervliet, Idioticon van het Antwerpsch dialect, 1899, s. 755.

10) H.J.E. Endepols, Woordenboek of Diksjenaer van ‘t Mestreechs, 1955, s. 229.

11) J.H. Gallée, Woordenboek van het Geldersch-Overijselsch dialect, 1895, s.26; G.H. Wanink, Twents-Achterhoeks Woordenboek, 1948, s.136.

12) A. Feitsma, Frysk út de 17de ieu [Estrik, Nû.XV], 1956, s. 49, r. 105-110.

13) Sj. W N T. VIII (1916), kol. 1545.

ein opjown ha sil. Hwat *lemmens* oangiet, bistiet de mooglikheit, dat dy foarm troch palatalisaesje út in âlder *lemming(e)* ûntstien is. It is lykwols min út to meitsjen, hoe't de forfoarming fan *lemmet* krekt yn 'e wurden gien is, salang't men mar ien inkeld fynplak yn 'e âldere tael ta jins foldwaen hat. Yn it begjin fan 'e 18de ieu moat it wurd *lemmens* al net mear foar elkenien bigryplik west ha, hwant de printinge fan 'e Boere-Practica fan 1718 hat foar –“*Lemmens ijnne Lamp*” de wurden “*Bernnen fenne Lamp*”¹⁴⁾ yn it plak set. Dy foroaring soe grif net oanbrocht wêze, as de lju doedestiids *lemmens* noch forstien hiene. Sa is dus dit Latynske lienwurd, dat yn 'e midsieuwen folksriem wie, allinkenoan weirekke.

It is faeks net ûnaerdich en helje hjir ta bislút in stik fan Mattheus 12:20 yn ûnderskate biwurkingen oan. De lêzer kin dêr oan sjen, hokker bineaming de oersetters yn 'e rin fan 'e tiden by it forfryskjen fan Gryksk *λίνο* (Lat. *linum*) foar kar nommen hawwe.

Om to begjinnen folget hjir earst de âldere Nederlânske tekst: “Het gekroockte riet en sal hy niet verbreken, ende het rokende *lemmet* en sal hy niet uytblusschen”¹⁵⁾.

By J.H. Halbertsma, dy't ús de earste Fryske oersetting fan it Mattheus-evangeelje joech, lêze wy op it oanhelle plak; “Hy scil it kniesde reid naet brekke; it rikjende *pichke* naet uwtdompe ...”¹⁶⁾.

Doe't G. Postma en P. de Clercq mear as in healieu letter dit bibelboek op 'e nij forfryskjen, skreauwen se “Hy scil it knieze reid net tobrekke, de rikjende *flaechspiid* net útdompe ...”¹⁷⁾.

As wy einlings en to 'n lêsten de folsleine biwurking fan 'e Skrift fan G.A. Wumkes (en E.B. Folkertsma) opslagge, dan sjogge wy, dat dy rigels dêre sà werjown binne: “It kniesde reid scil er net tobrekke en de wâlmjende *flaechspiid* net dweste ...”¹⁸⁾.

De boppesteande priuwkes bibelfrysk binne yn safier learsum dat se ús foar it forâldere *limme* de omskriuwingen “(flaechs)piid” en “pichke”, it forlytsingswurd fan “pich” (Fr. Wb. II, 348), biskikke.

Dit artikeltsje bringt net sa'n soad nijs. It wie my der allinne mar om to rêdden, Fryslân - om sa to sizzen - by it Europeeske net oan to sluten. Dy oansluting hat ús taelkunde nammers tige forlet fan.

W.J. Buma.

¹⁴⁾ A. Feitsma, Frysk út de 17de ieu, 1956, s. 49, r.107 far.

¹⁵⁾ Sjoch boppe noat 13.

¹⁶⁾ J.H. Halbertsma, Het evangelie van Mattheus, vertaald in het Land-Friesch (yn 'e útjefte fan 1884 op s.56).

¹⁷⁾ G. Postma en P. de Clercq, It Evangeelje neffens Mattheus, “Yn ús eigen tael”, jg. 1912, s. 22.

¹⁸⁾ Bibel, út de oarspronklike talen oerset yn 'e Fryske tael, 1943, s. 894.